

Bedrüddîn el-Aynî'nin *el-Alemü'l-heyrib fî şerhi'l-kelimi't-tayyib* İsimli Eserindeki Hadis Şerh Metodu

Muhammed Halit KAYA*

Öz

Dua ve zikir içerikli eserler, toplumun çeşitli ihtiyaçlarına binaen erken dönemlerden itibaren telif edilmeye başlanmıştır. Dua, zikir, ed'iyeye, ezkâr, evrâd, 'amelü'l-yevm ve'l-leyle gibi çeşitli isimlerle kaleme alınan bu tür eserler, hadis edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Bu eserler içerisinde, selef alimi ve müctehid İbn Teymiyye'nin (v. 728/1328) el-Kelimü't-tayyib adlı çalışması dikkat çekmektedir. İbn Teymiyye, Nevevî'nin Ezkâr'ının muhtasarı olduğu belirtilen bu eserde, Hz. Peygamber'den me'sûr dua ve zikir içerikli rivayetleri bir araya getirmiştir. İbn Teymiyye'nin el-Kelimü't-tayyib isimli bu çalışması, istek üzerine Hanefî fakihî, muhaddis ve dil alimi Bedrüddîn el-Aynî tarafından (v. 855/1451) el-Alemü'l-heyrib fî şerhi'l-Kelimi't-tayyib ismiyle şerh edilmiştir. el-Alemü'l-heyrib fî şerhi'l-Kelimi't-tayyib adlı bu tasnif, Buhârî şerhiyle tanınan Aynî'nin telif ettiği ilk şerh olması özelliğini taşımaktadır. Hadis şerh edebiyatının en önemli eserlerinin ortaya konduğu bu dönemde, Aynî'nin hadis şerhçiliğinde ilk basamak niteliğini taşıyan bu eser, büyük bir önem arz etmektedir. Zira Aynî, sonraki dönemlerde sırasıyla Ebû Dâvud'un (v. 275/889) Sünen'i, Buhârî'nin (v. 256/870) Sahîh'i gibi önemli hadis eserlerini şerh etmiştir. Bu bakımdan Aynî'nin ilk şerh faaliyetinin incelenmesi ehemmiyet arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Aynî'nin el-Alemü'l-heyrib fî şerhi'l-Kelimi't-tayyib adlı eserinin özelliklerini, kullanılan kaynakları ve Aynî'nin eserde benimsediği hadis şerh yöntemini incelemektir. Çalışmanın kapsamını aşacağından dolayı eserdeki hadis şerh metodu tetkik edilirken diğer hadis şerhleriyle mukayese edilmesi hedeflenmemiştir. Şerhin özellikleri; ismi, müellife nispeti ve telif sebebi gibi hususlar zikredilerek ele alınmıştır. Bu bağlamda ismi ve nispeti konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Eserin şerhine sebep olan unsur, ilim talebelerinin Aynî'den istekte bulunmalarıdır. Şerhin kaynakları incelendiğinde ise burada hadis kaynakları göze çarpmaktadır. Zira Aynî'nin şerhte hadis kaynaklarından sıklıkla yararlandığı müşahede edilmektedir. Şerh metodu ise birincisi usul, ikincisi metin olmak üzere iki açıdan ele alınmıştır. Şerhin metoduna dair bu iki başlığın her biri için alt başlıklar açılarak konu detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Aynî, Dua, Zikir, Şerh, el-Alemü'l-heyrib

*Dr. Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

E-mail: muhammedhalitkaya@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1890-381X

ROR: 03a5qrr21

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 4 Kasım 2024

Kabul Tarihi: 23 Aralık 2024

Yayın Tarihi: 31 Aralık 2024

Değerlendirme: Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ahif@ahievran.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahilahiyat>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Hadith Commentary Method in Bedrüddîn el-Aynî's Work Named *el-Alemü'l-heyyib fî şerhi'l-kelimi't-tayyib*

Muhammed Halit KAYA*

Abstract

Works focused on supplication (du'a) and remembrance (dhikr) began to be authored from the early Islamic periods to address various societal needs. These works, written under titles such as du'a, dhikr, ad'iya, adhkar, awrad, and 'amal al-yawm wa-l-layla, hold a significant place in the literature of hadith. Among these works, the treatise Al-Kalim al-Tayyib by the prominent Salaf scholar and mujtahid Ibn Taymiyyah (d. 728/1328) stands out. In this work, which is noted to be an abridgment of al-Nawawî's Al-Adhkâr, Ibn Taymiyyah compiled supplications (du'â) and remembrances (dhikr) authentically attributed to the Prophet Muhammad. Upon request, this work, titled Al-Kalim al-Tayyib, was later commented upon by the Ḥanafî jurist, hadith scholar, and linguist Badr al-Dîn al-'Aynî (d. 855/1451), under the title Al-'Alam al-Hayyib fî Sharḥ al-Kalim al-Tayyib. This commentary, Al-'Alam al-Hayyib fî Sharḥ al-Kalim al-Tayyib, holds the distinction of being the first commentary authored by al-'Aynî, who is renowned for his commentary on Sahîh al-Bukhârî. This is because al-'Aynî later went on to comment on significant hadith works, such as Sunan by Abû Dâwûd (d. 275/889) and Şaḥîḥ by al-Bukhârî (d. 256/870). From this perspective, examining al-'Aynî's first commentary activity holds particular importance. The aim of this study is to analyze the characteristics of al-'Aynî's work Al-'Alam al-Hayyib fî Sharḥ al-Kalim al-Tayyib, the sources he utilized, and the method of hadith commentary he adopted in the work. However, due to the scope of this study, a comparison of his hadith commentary method with other hadith commentaries has not been undertaken. The features of the commentary have been addressed by discussing aspects such as its title, attribution to the author, and the reason for its composition. In this context, there is no disagreement regarding its title or attribution. The impetus for writing the commentary was the request of students of knowledge from al-'Aynî. When examining the sources of the commentary, hadith sources stand out, as it is observed that al-'Aynî frequently utilized hadith collections in his work. The commentary method has been analyzed from two perspectives: methodology (usul) and content (matn). Each of these two main headings has been further divided into subheadings, allowing for a detailed examination of the subject.

Keywords: Hadith, Aynî, prayer, dhikr, annotation, el-Alemü'l-heyyib

PhD Student, The University of İstanbul, Institute For Social Sciences, İstanbul, Türkiye

E-mail: muhammedhalitkaya@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1890-381X

ROR: 03a5qrr21

Article Type: Research Article

Date Received: 4 November 2024

Date Accepted: 23 December 2024

Date Published: 31 December 2024

Review: This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model. A similarity check was performed to confirm that it was free of plagiarism.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ahif@ahievran.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahihilahiyat>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

dergipark.org.tr/en/pub/ahihilahiyat

Citation: Kaya, Muhammed Halit. "Bedrüddîn el-Aynî'nin el-Alemü'l-heyyib fî şerhi'l-kelimi't-tayyib İsimli Eserindeki Hadis Şerh Metodu". *Ahi İlahiyat Dergisi* 3 (December 2024), 43-62.

Giriş¹

Hadis literatüründe yer alan dua ve zikir içerikli eserlerin erken dönemlerden itibaren telif edilmeye başlandığı bilinmektedir. Bu eserlerin, hadis musannefatı içerisinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Dua ve zikir konusunda telif edilenler arasında en çok bilinen ve kabul gören eserlerden biri, İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) kaleme aldığı *el-Ezkâr* adlı kitabıdır. Bu eser üzerine şerh ve ihtisar türünden çalışmalar yapılmıştır.² Bu çalışmalardan birisi de İbn Teymiyye (ö. 728/1328) tarafından *el-Kelimi't-tayyib* adıyla kaleme alınan muhtasardır. Bu eser, dua ve zikir içerikli musannefât arasında muhtasar olma özelliğiyle dikkat çekmektedir

el-Kelimi't-tayyib üzerine iki şerh ve bir ihtisar türünden çalışma yapıldığı tespit edilmiştir. Buna göre eserin ilk ve tek ihtisarı muâsır muhakkik Elbânî tarafından *Sahihü'l-kelimi't-tayyib* adıyla gerçekleştirilmiştir (Riyâd 1407/1987). Eserin şerhleri ise iki farklı müellife nispet edilmektedir. Bunlardan birincisi, İbn Teymiyye'nin talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye'ye (v. 751/1350) ait olan *el-Vâbilü's-sayyib mine'l-Kelimi't-tayyib*'dir. Ancak bu eserin *el-Kelimi't-tayyib*'in şerhi olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır.³ Bibliyografi alanında telif sahibi olan Kâtib Çelebi (v. 1067/1657) *el-Vâbilü's-sayyib mine'l-Kelimi't-tayyib* adlı eseri, *el-Kelimi't-tayyib*'in şerhi olarak zikretmektedir.⁴ Muhakkik Elbânî ise, bunu kabul etmeyerek *el-Vâbilü's-sayyib mine'l-Kelimi't-tayyib*'in müstakil bir eser olduğunu belirtmektedir.⁵

el-Kelimi't-tayyib'in diğer şerhi ise İbn Teymiyye'den yaklaşık bir asır sonra yaşamış olan Hanefî fakihî, muhaddis, tarihçi ve dil alimi Aynî'nin *el-Alemü'l-heyrib fî şerhi'l-kelimi't-tayyib* adlı eseridir. Aynî'nin bu eseri, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın amacı, *el-Alemü'l-heyrib fî şerhi'l-kelimi't-tayyib* adlı eserin hadis literatüründeki yerini belirlemenin yanı sıra, genel özelliklerini, kaynaklarını ve hadis şerh metodunu inceleyerek ortaya koymaktır.

Aynî'nin şerhte yararlandığı kaynaklara işaret edilirken genellikle ilgili kaynağa kaç defa başvurduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylece şerhte yoğunlukla istifade edilen kaynakların görülmesi sağlanmıştır. Ayrıca Aynî'nin yararlandığı kaynaklardan yaptığı nakiller ilgili eserlere müracaat edilerek yapılan nakiller kontrol edilmiştir. Şerh metodu incelenirken ise kullanılan yöntem belirtilmiş ve ilgili yöntemin örnekleri eserden nakledilmiştir. Bu şekilde şerhteki yöntemin müşahhas bir şekilde incelenmesi hedeflenmiştir.

1 Bu makale, "Bedrüddîn el-Aynî'nin el-Alemü'l-heyrib fî şerhi'l-kelimi't-tayyib Adlı Eseri Üzerine İnceleme" (İstanbul 2016) ismiyle tarafımızca tamamlanan yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

2 Selman Başaran, "el-Ezkâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

3 H. Yunus Apaydın, "İbn Kayyim el-Cevziyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/120.

4 Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1941), 2/1506.

5 İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhâlim b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Kelimi't-tayyib*, thk. Nâsıruddîn Elbânî (Riyad: Mektebetü'l-meârif li'neşr ve't-tevzî', 2001), 55-56.

1. Şerhin Genel Özellikleri

1. 1. Şerhin İsmi ve Müellife Nispeti

Şerhin tam adı “العلم الهيب في شرح الكلم الطيب” *el-Alemü'l-heyrib fi şerhi'l-Kelimi't-tayyib*'tir. Bu eser ilk olarak İbn Teymiyye tarafından me'sûr dua ve zikirleri bir araya getirmek amacıyla *el-Kelîmü't-Tayyib* adıyla kaleme alınmıştır. Arap diline vukûfiyetiyle bilinen Aynî şerh ettiği bu eserin isminin üzerine kâfiyeyi sağlayacak biçimde *el-Alemü'l-Heyrib* ifadesini ekleyerek şerhin ismine orijinallik ve estetik katmıştır.

Şerhin isminin manası hususunda Aynî'den veya başka bir muhakkikten herhangi bir tahlil görülmemektedir. Şerhin asıl metni olan *el-Kelîmü't-tayyib* ifadesi “güzel söz” anlamını ifade etmektedir. Aynî, bu eseri şerh ederken *el-Kelîmü't-tayyib* ismine üç kelime ekleyerek şerhin adını *el-Alemü'l-heyrib fi şerhi'l-Kelîmü't-tayyib* şeklinde oluşturmuştur. Şerhin ismindeki “heyrib” kelimesi sözlükte, heybetli, büyük, korkulan anlamlarına gelmektedir.⁶ “Alem” kelimesi ise, bayrak, alamet, iz ve rehber manalarını ifade etmektedir.⁷ Buna göre eserin ismi, “güzel sözün şerhindeki büyük rehber” şeklinde tercüme edilebilir. Eserin ismi bu anlamda düşünüldüğünde Aynî'nin şerhini güzel söze yani hadislere büyük bir rehber, iyi bir açıklayıcı olacak şekilde konumlandığını ifade edebiliriz.

Şerhin Aynî'ye nispet edilmesi konusunda herhangi bir problem gözükmemektedir. Aynî, Ebû Dâvud'un (v. 275/889) *Sünen* adlı eserini şerh ederken *el-Alemü'l-heyrib fi şerhi'l-Kelîmü't-tayyib* adlı eserine atıfta bulunmuştur. Ayrıca Kâtib Çelebi (v. 1067/1657), Zirikî (v. 1395/1976) gibi müellifler tarafından Aynî'ye nispet edilen şerh hakkında övgü veya yergi ifadesi tespit edilememiştir.⁸

1. 2. Şerhin Baskı ve Nüshaları

el-Alemü'l-heyrib fi şerhi'l-Kelîmü't-tayyib üzerine şerh, ihtisar vs. türünden bir çalışma bilinmemektedir. Şerhin bir tane baskısı mevcuttur. Bu baskı, muhakkik Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrahim el-Mısırî tarafından neşredilmiştir (Riyad, Mektebetü'r-rüşd, 2000). Muhakkik, eseri tahkik ederken iki tane yazma nüshadan yararlanmıştı. Neşirde istifade edilen nüshalar:

1. 2. 1. Kahire, Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye: No: 4707 Hadîs, 180 Varak, t.y. : Bu nüsha müellif hattı ile yazılmış ve her sayfası yaklaşık 22 satır, her satırın ise 12 kelimedenden oluşmaktadır. Ayrıca şerhin asıl metni olan *el-Kelîmü't-tayyib*'in kırmızı ile yazılmış ve bu husus metni anlaşılabilir hale getirmiştir. Muhakkik, bu nüshanın sayfalarının büyük bir kısmının belirgin olmaması nedeniyle bu durumun kendisini ikinci bir nüshadan istifade etmeye sevk ettiğini belirtmektedir. Ayrıca bu nüshaya “ب” rumuzunu verdiğini ifade etmektedir.⁹

6 Seyyid Ahmet Âsım Mütercim Asım Efendi, *Kamus tercümesi* (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1305), 1/542; Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*. (Beyrut: Dâru Sadır, ts.), 1/789.

7 İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 1/420; Abdülhamit Ömer, *Mu'cemü'l-lugati'l-'arabiyyeti'l-muâsıra* (Kahire: Âlimü'l-kütüb, 2008), 1543.

8 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1506; Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman Sehâvî, *ed-Davû'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-cil, 1992), 10/134; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris Zirikî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-ilmî'l-melâyîn, 2002), 5/163; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yûsuf b. Mahmud Aynî, *el-Alemü'l-heyrib fi şerhi'l-Kelîmü't-tayyib*, thk. Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrahim el-Mısırî (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2000), 22 Naşirin mukaddimesi.

9 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 22 Naşirin mukaddimesi.

1. 2. 2. Kahire, Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye: No: 2285 Hadîs, 206 Varak, t.y. .: Nüshanın her sayfasında yaklaşık 22 satır, her satırda ise 12 kelime bulunmaktadır. Muhakkik, bu nüshanın birinci nüshaya kıyasla daha güzel bir hat ile yazıldığını ve müstensihinin Muhammed Ahmed Fethullah olduğunu belirtir. Ayrıca bu nüsha ile birinci nüshada yer alan hataları düzelttiğini, bu nüshayı esas kabul ettiğini ve bu nüshaya “ı” rumuzu verdiğini belirtir.¹⁰ Muhakkik, bu iki nüsha dışında *el-Kelimü't-tayyib*'in üç tane matbû' nüshasından da istifade ettiğini açıklar.¹¹

1. 3. Şerhin Telif Sebebi

Aynî *el-Kelimü't-tayyib*'i şerh etmeye, eserin telif sebebini de anlattığı bir mukaddimeyle başlamaktadır. Aynî, mukaddimesinde öncelikle yaptığı ilmî çalışmalardan bahsetmektedir. Bu bağlamda, Mısır'a yerleşmesinin ardından şerî ilimlere yoğunlaşarak asli ve ferî meselelere dair dersler verdiğini, metin ve şerh türünde çeşitli eserler kaleme aldığını dile getirir. Aynî ayrıca Mısır ve Şam başta olmak üzere doğu ve batıdaki diğer ülkelerin haberlerini ve o bölgelerin büyük âlimlerinin sîretlerini derlemeye başladığını belirtir. Bu çalışmalarının Mısır'ın sultanı Zâhir Berkûk'a ulaştığını ve bu olayın Zâhir Berkûk'la buluşmaya vesile olduğunu zikreder. Aynî bu buluşmada Zâhir Berkûk'un yanı sıra müşfik ve samimi olan bir şahsın da bulunduğunu ve onunla aralarında latif konuşmalar geçtiğinden bahseder.¹² Bu sohbet sırasında dini ilimleri öğrenme konusunda istekli olan, özellikle de Hanefî mezhebine ait fıkıhla ilgili muhtasar metinlere ilgileri olan bir grup talebenin meclise dâhil olduğunu söyler. Aynî, çevresindeki insanların, Müslümanların günlük hayatlarında -yolculukta veya yerleşik halde, gece veya gündüz-kullanabilecekleri dua ve zikirleri içeren özlü bir kitaba ihtiyaç duyduklarını gözlemlemiştir. Kendisine defalarca, bu ihtiyacı karşılayacak derli toplu ve özlü bir eser tavsiye etmesi yönünde taleplerde bulunulduğunu aktarmaktadır.¹³

Aynî, bu hususta kendisini bir süre düşünmeye verirken talebelerin isteklerinin ısrarlı bir şekilde devam ettiğini söyler. Sonrasında bir mütâlaa esnasında ilim talebelerinin arzuladıklarına uygun latif ve muhtasar olan, İbn Teymiyye'nin *el-Kelimü't-tayyib* isimli eserinin aklına düştüğünü ifade eder. Bu seçiminin isabetli olduğunu göstermek amacıyla Aynî, ilim talebelerinin eseri gördükleri zaman istekle esere yöneldiklerini vurgular.¹⁴

el-Kelimü't-tayyib'in Aynî tarafından talebelere tavsiye edilmesi sonrasında eseri şerh etmesine vesile olan iki durum söz konusudur. Birincisi, Aynî'nin *el-Kelimü't-tayyib* adlı eseri şerh edip ismini açıklamadığı bir kişiye bu şerhi hediye etmek istemesidir.¹⁵ Aynî'nin burada kastettiği kişi, Mısır'ın sultanı Zâhir Berkûk olarak görünmektedir. Nitekim Aynî, önce yine isim vermeksizin övgü cümleleri ile dolu olan bir şiir zikreder.¹⁶ Bu şiirin de mercî Zâhir Berkûk olma ihtimali vardır. Anlaşıldığı kadarıyla Aynî, öncelikle Zâhir Berkûk'u öven ifadeler kullanmış, ardından eseri şerh ederek ona ithaf etmeyi amaçlamıştır.

10 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 22 Naşirin mukaddimesi.

11 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 22-23 Naşirin mukaddimesi.

12 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 31.

13 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 32.

14 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 32.

15 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 33.

16 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 32-33 Aynî'nin bu şiirinden önce bir sayfadan fazla bir yerin asıl nüshada silinmiş bir şekilde bulunduğu muhakkik tarafından belirtilmiştir. Aynî bu silinen kısımda yazdığı övgü dolu şiirin muhatabını ve eseri ithaf edeceği kişiyi ifade etmiş olması muhtemeldir.

Aynî'yi eseri şerh etmeye sevk eden ikinci sebep, ilim ehlinin *el-Kelimü't-tayyib*'i yorumlamak ve tefsir etmek konusundaki gayretleri ve eseri kendisinden şerh etmesini istemeleridir. İlim ehlinin bu isteğine icâbet ettiğini söyleyen Aynî, şerhini *el-Alemü'l-heyrib fî şerhi'l-Kelimi't-tayyib* olarak isimlendirdiğini belirtir.¹⁷ Aynî ayrıca *el-Kelimü't-tayyib*'i şerh etmesindeki maksadının ancak faydalanmak, faydalandırmak, ilmi yaymak ve sâlih dua almak olduğunu ifade eder.¹⁸ Aynî, bu şerh çalışmasını 22 Zilkade 797 (8 Eylül 1395) tarihinde, 35 yaşındayken tamamlamıştır.¹⁹

1. 4. Şerhin Literatürdeki Yeri

Aynî'nin şerh ettiği, İbn Teymiyye'ye ait *el-Kelimü't-Tayyib* adlı eser, müstakil konulu hadis edebiyatı içerisinde yer almaktadır. Bu eser, sünen ve câmî türündeki eserler gibi birden fazla konuyu içermekten ziyade, yalnızca tek bir konu esas alınarak telif edilmiştir. Bu özelliğiyle, hadis literatüründeki farklı türlerdeki eserlerden ayrılmaktadır.

Bunun yanı sıra hadislerin senetsiz bir şekilde derlendiği dönemin ürünü olan bu eser, daha önce de belirtildiği gibi Nevevî'nin *el-Ezkâr*'ının muhtasarıdır. *el-Ezkâr*, alanında en önemli eserlerden kabul edilmiş ve büyük bir ilgi görmüştür. Nitekim, *el-Ezkâr* için dile getirilen “Evi sat, *el-Ezkâr*'ı al” şeklindeki övgü ifadesi, eserin ilim çevrelerindeki yüksek değerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.²⁰

Bu bağlamda Şafî mezhebine mensup Nevevî tarafından derlenen, Hanbelî mezhebine yakınlığıyla tanınan İbn Teymiyye tarafından ihtisar edilen bu eserin Hanefî mezhebine mensup Aynî tarafından şerh edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Nitekim, *el-Ezkâr* üzerine yapılan çalışmalar genellikle Şafî âlimleri tarafından gerçekleştirilmiştir.²¹ Bu durum, eserin daha çok Şafî bakış açısıyla ele alındığını göstermektedir. Bu çerçevede, Aynî'nin Hanefî mezhebini temsil ederek bu esere dair bir şerh kaleme alması, yalnızca mezhepler arası yorum farklılıklarını ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda literatüre farklı bir boyut kazandırmıştır.

Dolayısıyla, *el-Ezkâr*'da yer alan hadislerin Hanefî perspektifiyle yorumlanmasını isteyenler için Aynî'nin *el-Alemü'l-Heyrib* isimli eseri, literatürde özgün bir yere sahiptir. Bu durum hem mezhepler arası etkileşim açısından hem de Hanefî bakış açısının hadis literatürüne katkısını değerlendirmek bakımından eseri önemli kılmaktadır.

2. Şerhin Kaynakları

Aynî eseri şerh ederken birçok ilim dalından istifade etmiştir. Bunlar; hadis, hadis ilimleri, tefsir ve rical şeklinde dört başlık altında toplanmaktadır. Bu başlıkların altında şârihin kullandığı kaynaklar sıklıkla istifade edilenden başlanarak sıralanacaktır. Bunun yanı sıra şârihin bunları nasıl ve ne şekilde kullandığı gösterilecektir. Böylece şerhte sıklıkla kullanılan kaynakların kullanılış biçimi görülmüş olacaktır. Ayrıca, Aynî'nin şerhte kullandığı kaynaklardan yaptığı nakiller incelenerek tetkik edilecek, varsa nakil hatalarına değinilecektir.

17 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 34.

18 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 34.

19 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 568 Naşirin notu.

20 Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Ezkâr*, thk. Abdülkâdir el-Arnavut (Dımaşk: Dâru'l-mellâh li't-tibâ'a ve'n-neşr, 1971), Nâşirin mukaddimesi.

21 Başaran, “*el-Ezkâr*”, 12/66.

2. 1. Hadis Kaynakları

İbnü's-Sünnî (v. 364/975), 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle: Rivayet asrı içerisinde 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle' adıyla yazılmış ezkâr türü eserlerin en önemlilerinden biri olan bu eser, *el-Alemü'l-heyrib*'te Aynî'nin en çok başvurduğu hadis kaynaklarındandır.

Aynî, şerhinde İbnü's-Sünnî'nin *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* adlı eserinden çeşitli şekillerde istifade etmiştir. Bu yararlanma biçimlerinin başında, eserde yer alan hadislerin tahrîc çalışması gelmektedir. Aynî, *el-Kelimü't-tayyib*'teki rivayetlerin tahrîcini yaparken, eğer rivayet İbnü's-Sünnî'nin kitabında geçiyorsa “رواه ابن السني”²² (İbnü's-Sünnî rivayet etti), “هذا الحديث رواه ابن السني في”²³ (Bu hadisi İbnü's-Sünnî kitabında rivayet etti) şeklindeki ifadeleriyle yaklaşık 25 yerde İbnü's-Sünnî'ye atıfta bulunmaktadır.²⁴ Ayrıca Aynî, tespit edildiğine göre hadisleri şerh ederken İbnü's-Sünnî'nin 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle' isimli eserinden “رواه ابن السني في”²⁵, “وفي كتاب ابن السني”²⁶ gibi ifadeler kullanarak 18 kez hadis naklinde bulunmuştur.²⁷ Netice olarak Aynî şerhinde İbnü's-Sünnî'ye 43 kez atıfta bulunmuştur. Bu husus ezkâr türü eserler içerisinde meşhur olan İbnü's-Sünnî'nin eserinin alanında kaynak eser olma özelliğini ortaya koymaktadır.

Ebû Dâvud, es-Sünen: Şerhteki en mühim kaynaklardan ikincisi de Ebû Dâvud'un *es-Sünen* adlı eseridir. Aynî şerhte, *es-Sünen*'i hem hadis tahrîci yaparken hem de hadis naklederken 29 kez kullanmıştır. Görüldüğü kadarıyla, Bunlardan 3'ü hariç²⁸ diğer 26 tanesi Ebû Dâvud'un *es-Sünen*'inde bulunmaktadır.²⁹ *el-Alemü'l-heyrib*'in muhakkiki de bu üç rivayetten iki tanesinin *es-Sünen*'de bulunmadığını söylemiştir.³⁰ Diğer bir rivayet için ise yorum yapmamıştır.³¹

Müslim (v. 261/875), es-Sahîh: Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*'te Müslim'in *es-Sahîh*'inden yaklaşık 27 kez yararlanmıştır.³² Aynî'nin *es-Sahîh*'e dayandırdığı 27 rivayet tetkik edildiğinde 2 tanesinin naklinde problem olduğu ve bunların *es-Sahîh*'te bulunmadıkları görülmüştür.³³

22 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 168.

23 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 228.

24 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 168, 219, 228, 248, 348, 349, 374, 375, 378, 429, 442, 444, 446, 503, 520, 537, 540, 544, 546, 554, 556, 557, 564, 565; karş. Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî İbnü's-Sünnî, 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle, thk. Beşir Muhammed Uyûn (Dımaşk: Mektebetü dâri'l-bünyân, 1987), 8, 10, 45, 51, 162, 168, 173, 183, 172, 238, 236, 241, 240, 293, 145, 87, 88, 138, 105, 106, 107, 145, 154.

25 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 83.

26 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 191.

27 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 83, 155, 191, 204, 205, 334, 383, 384, 384, 385, 385, 387-388, 422, 453, 454, 455, 483, 548; karş. İbnü's-Sünnî, 'Amelü'l-yevm ve'l-leyle, 184, 31, 354, 362, 282, 252, 267, 300-301, 264-265, 265, 170-171, 306, 246-247, 250, 251, 115, 137-138.

28 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 35, 219, 548.

29 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 38, 80-81, 166, 170, 173, 176, 187, 215, 248, 296, 338, 353, 422, 434, 440-441, 480, 483, 484, 486, 493, 494, 495, 514, 522, 528, 545; karş. Ebû Dâvud, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009), Edeb, 21; Salat, 182; 106; Harac, 20; Edeb, 106; 106; Edeb, 107; Salat, 309; Cihad, 40; Salat, 144; Edeb, 109; Salat, 122; Edeb, 110; Salat, 356; Cihad, 77; Edeb, 143, 147, 150, 166, 98, 99, 100, 69, 32, 3, 84.

30 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 35, 548 Naşirin notu.

31 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 219.

32 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 81, 104, 107, 117, 128, 152, 210, 293, 358, 401, 461, 483, 485, 493, 506, 506, 509, 513, 514, 529, 547, 553, 558, 562, 563, 566; karş. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *es-Sahîh* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y), Salât, 7; Zikir, 22; 19; İman, 74; Salatü'l-müsâfirîn ve kasrihâ, 45; Fiten ve Eşrâti's-sâa', 13; Fedâil, 23; Salatü'l-müsâfirîn ve kasrihâ, 22; Mesâcit, 8; Cenâiz, 35; Eşribe, 35; Selam, 5; Eşribe, 32; Zühd ve Rekâik, 9; Eşribe, 27, 26; Âdâb, 5, 3, 3; Birr, 30; Fedâilü's-Sahâbe, 30; Selam, 16, 34; Rüya, 4; Mesâcit, 7; Taharet, 15.

33 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 161-219.

Aynî, şerhte Müslim'in *es-Sahîh*'ini bazen "هذا الحديث رواه مسلم في صحيح" diyerek tahrîc yaparak kullanır.³⁴ Bazen de şerhindeki konuları farklı yönlerden desteklemek amacıyla "في حديث مسلم"³⁵, "في رواية"³⁶ gibi ifadeler kullanmak suretiyle *es-Sahîh*'i kaynak olarak gösterir.

Buhârî (v. 256/870), *es-Sahîh*: Tespit edildiğine göre, Aynî'nin 22 defa ismini zikrederek atıfta bulunduğu Buhârî'nin *es-Sahîh*'i şerhin önemli kaynaklarından. Aynî'nin Buhârî'den yaptığı nakiller tek tek incelendiğinde her bir rivayetin Buhârî'de mevcut olduğu anlaşılmaktadır.³⁷ Aynî, Buhârî'nin *es-Sahîh* adlı eserini iki farklı şekilde kaynak olarak kullanmıştır. İlk olarak, eserdeki rivayetlerin tahrîcini yaparken kullanmış; ikinci olarak ise, şerhinde ihtiyaç duyduğu kısımlarda doğrudan *es-Sahîh*'ten hadisler aktarmıştır.³⁸

Tirmizî (v. 279/892), *es-Sünen*: Aynî'nin *el-Alemü'l-heyrib*'teki önemli kaynaklarından biri de Tirmizî'nin *Sünen*'idir. Gördüğümüz kadarıyla Aynî, şerhte *es-Sünen*'i 20 kez kullanmıştır.³⁹ Aynî'nin *Sünen*'den yaptığı nakiller incelendiğinde genellikle "deavât" bölümünden hadisler naklettiği görülmektedir.

Nevevî (v. 676/1277), *el-Ezkâr*: Aynî, Nevevî'nin *Ezkâr*'ından 20 kadar nakil yapmıştır.⁴⁰ *el-Ezkâr*'dan nakil yapacağı zaman genellikle "النوي قال الشيخ محيي الدين" ifadesini kullanmaktadır.⁴¹ Aynî'nin *el-Ezkâr*'daki hadislerden yaptığı nakillerin yanı sıra, Nevevî'nin usulle ilgili yorumlarından da yararlandığı görülmektedir.⁴²

İbn Mâce (v. 273/887), *es-Sünen*: Aynî, İbn Mâce'nin *es-Sünen* adlı eserini, *el-Alemü'l-heyrib*'teki hadislerin tahrîcini ve şerhini yaparken kaynak olarak kullanmıştır.⁴³ İncelendiğine göre Aynî, sadece bir rivayeti *es-Sünen*'e dayandırma konusunda hata etmiştir. Nitekim bu konuda *el-Alemü'l-heyrib*'in muhakkiki de bu hadisi İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde göremediğini ifade etmiştir.⁴⁴

Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi şerhi'n-Nevevî*: Aynî, hadisleri şerh ederken gerekli gördüğü durumlarda Nevevî'nin Müslim şerhinden nakiller yapmıştır.⁴⁵ İlgili, nakli yaparken yararlandığı kaynağa işaret etmek için söze "قال الشيخ محيي الدين النووي في شرح مسلم" diye başlamaktadır.⁴⁶

34 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 553.

35 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 152.

36 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 558.

37 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 80, 117, 128, 161, 210, 217, 358, 383, 465, 478, 483, 489, 491, 493, 506, 509, 513, 529, 547, 548, 558, 566; karşı. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Câmiu's-sahîh* (Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 2002), *Ehâdisü'l-Enbiyâ*, 10; *Menâkibü'l-Ensâr*, 42; *Tevhit*, 1; *Deavât*, 12; *Bedü'l-vahy*, 2; *Deavât*, 3; *Salat*, 75; *Menâkib*, 25; *Et'ime*, 54; *İman*, 20; *İstizân*, 15; *Bedü'l-vahy*, 6; *İstizan*, 13; *Edeb*, 126; *Tıbb*, 52; *Akîka*, 1; *Edeb*, 108, 76; *Vudû*, 10; *Hac*, 75; *Tıbb*, 19, *Tefsir*, 17.

38 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 483, 506.

39 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 83, 84, 95, 104, 152, 166, 173, 176, 187, 219, 353, 383, 401, 434, 476, 494, 495, 506, 532, 547; *Nevevî, el-Ezkâr*, 96, 11, 10, 83, 31, 32, 73, 43, 59, 101, 102, 126, 136, 192, 194, 196, 199, 199, 226, 235.

40 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 79, 85, 155, 205, 244, 252, 253, 287, 326, 332, 334, 386, 386, 447, 453, 467, 467, 490, 495; karşı. *Nevevî, el-Ezkâr*, 96, 11, 10, 83, 31, 32, 73, 43, 59, 101, 102, 126, 136, 192, 194, 196, 199, 199, 226, 235.

41 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 155.

42 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 334.

43 Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen* (y.y.: Dâru ihyâ'l-kütübi'l-Arabiyye, t.y.), 38, 230, 353, 376, 476, 548, 557; karşı. İbn Mâce, *es-Sünen*, *Nikah*, 19; *Mesâcit*, 13; *İkâmetü's-salat ve's-sünneti fi hâ*, 2; *Edeb*, 55; *İkâmetü's-salat ve's-sünneti fi hâ*, 174; *Sadakât*, 16; *Tıbb*, 32.

44 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 35 Naşirin notu.

45 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 104, 118, 176, 181, 183, 275, 440; karşı. Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi şerhi'n-Nevevî* (y.y.: Müessesetü Kurtuba, 1994), 76, 44, 55, 56, 52, 60, 9/158.

46 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 181.

Hattâbî (v. 388/998), Meâlimü's-sünen: Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*'teki bazı açıklamalarında Hattâbî'nin Ebû Dâvud'un *Sünen*'ini şerh ettiği *Meâlimü's-sünen* adlı eserini kaynak olarak kullanmıştır.⁴⁷ *Meâlimü's-sünen*'den nakil yapacağı zaman eserin ismini zikretmeksizin “قال الخطابي” diyerek söze başlar.⁴⁸ Buna göre Aynî'nin şerhte “قال الخطابي” diyerek yaptığı nakillerin Hattâbî'nin *Meâlimü's-sünen*'inden aldığı anlaşılmaktadır.

Beyhakî (v. 458/1066), es-Sünenü'l-kübrâ: Şerhte Aynî'nin nadir olarak istifade ettiği hadis eseri Beyhakî'nin *Sünenü'l-kübrâ*'sıdır. Aynî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'yı farklı vesilerle 4 kez atfı yaptığı görülmektedir.⁴⁹

İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350), el-Vâbilü's-sayyib ve râfiu'l-Kelimi't-tayyib: Aynî'nin *el-Alemü'l-heyrib*'i oluştururken nakiller yaptığı kaynaklardan biri de *el-Vâbilü's-sayyib*'tir. Aynî özellikle, *el-Vâbilü's-sayyib*'ten zikrin fâidelerine dair zikredilen sözleri almış ve eserinde özetleyerek nakletmiştir.⁵⁰ Bunun dışında *el-Vâbilü's-sayyib*'i nadiren kullandığı görülmektedir.⁵¹

2. 2. Hadis İlimleri Kaynakları

İbnü'l-Esîr (v. 606/1210), en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser: İbnü'l-Esîr'e ait olan *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Aynî'nin şerhte özellikle garip kelimeleri açıklarken sıklıkla istifade ettiği kaynakların başında gelmektedir. İncelendiğine göre Aynî, 18 yerde İbnü'l-Esîr'den nakiller yaparak kelime açıklamaları yapmaktadır.⁵²

Aynî'nin *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser* adlı eserden yaptığı bir nakilde, nüshadan veya müelliften kaynaklanan bir hata dikkat çekmektedir. Buna göre *en-Nihâye*'de “مفضل”⁵³ olarak geçen bir kelimenin Aynî tarafından “منضال”⁵⁴ diye nakledildiği müşahede edilmektedir. Bu durum, müellife ait bir hata olabileceği gibi, basım veya kopyalama sürecinde de meydana gelmiş olabileceği dikkate alınmalıdır.

2. 3. Tefsir Kaynakları

Semerkandî (v. 373/983), Bahru'l-ulûm: Aynî'nin şerhte yararlandığı tefsir kitabı, Semerkandî'nin *Bahru'l-ulûm*'udur. Aynî, *Bahru'l-ulûm*'dan aktarım yaptığında eserin veya müellifinin ismini belirtmez. Ayrıca yaptığı nakiller kaynağı ile mukayese edildiğinde bir problemin olmadığı görülmektedir.⁵⁵

47 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 82, 295, 347, 403, 431, 453; Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed Hattâbî, *Meâlimü's-sünen*, thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh (Halep: el-Matbaatü'l-ilmîyye, 1932), 1/242-243; 1/214; 2/267; 1/255; 2/258-259.

48 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 295.

49 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 296, 353, 382, 456; karşı. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. 'Alî el-Hüsevcirdî Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003), 2/176; 2/54; 3/540-541; 5/428.

50 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 54-72; Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. el-Cevziyye İbn Kayyim, *el-Vâbilü's-sayyib ve râfiu'l-Kelimi't-tayyib*, thk. Abdurrahman b. Hasan b. Kâid (Mekke: Dâru âlemi'l-fevâid, 1425), 94-197.

51 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 73, 74; İbn Kayyim, *el-Vâbilü's-sayyib ve râfiu'l-Kelimi't-tayyib*, 222-231.

52 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 194, 176, 282, 285, 289, 298-299, 306, 320, 325, 361, 378, 391, 407, 472, 494, 507, 515, 542; karşı. Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Tâhir Ahmed az-Zâvî- Mahmud Muhammed et-Tanâhî (Beirut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, t.y.), 1/40; 1/82; 2/491; 4/111, 4/298, 4/326-327; 2/137; 2/100; 2/72-73; 2/83; 2/472; 5/57; 4/206; 5/203; 2/499-500, 3/276; 2/477; 2/13.

53 İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, 4/298.

54 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 289.

55 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 42, 45, 45, 47, 47, 49, 49, 123, 211, 437; karşı. Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavvad (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993), 3/82;

Zemahşerî (v. 538/1144), el-Keşşâf: Aynî'nin *el-Alemü'l-heyrib*'te ayetleri izah ederken en çok yararlandığı kaynaklardan bir diğeri, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı tefsiridir. Aynî, bazen “قال” “الزمخشري” ve “قال صاحب الكشاف” demek suretiyle, bazen de hiç isim zikretmeksizin *Keşşâf* dan nakiller yapar.⁵⁶

2. 4. Rical Kaynakları

Muhakkikin ifadesine göre Aynî'nin en sık kullandığı rical kaynağı Abdülğanî el-Makdisî'nin (v. 600/1203) *el-Kemâl fi esmâ'iricâl* adlı eseridir.⁵⁷ Ayrıca müellifin râvileri tanıtırken kullanmış olduğu anlaşılan dört rical eseri daha vardır. Bunlar, İbn Abdilber'in (v. 463/1071) *el-İstîâb*, İbnü'l-Esîr'in (v. 630/1233) *Üsdü'l-ğâbe*, Mizzî'nin (v. 742/1341) *Tehzîbü'l-kemâl*, İbn Hacer'in (v. 852/1449) *el-İsâbe* isimli eserleridir.⁵⁸ Aynî bu eserlerin sadece bir tanesine bağlı kalmayarak hepsinden faydalanmış ve râvîlerin biyografilerine ait bu bilgileri mezcederek nakletmiştir.⁵⁹

Görüldüğü üzere Aynî'nin *el-Alemü'l-heyrib* eserindeki kaynak kullanımının zengin olduğu, kullandığı kaynaklardaki nakillerinde isabetli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kaynaklarının ekseriyetinin hadis eserlerinden oluştuğu görülmektedir.

3. Şerhin Metodu

el-Alemü'l-heyrib fi şerhi'l-kelimi't-tayyib, “قوله” üslubu ile telif edilmiş bir şerhtir. Bu sebeple bütün kelimeler şârih tarafından tek tek açıklanmamıştır. Sayfanın üst kısmında asıl metin verilmiş, sonra metnin içerisinden izah edilmesi gerekli görülen kısımlara “قوله” (Müellifin sözü) ifadesiyle atıf yapılmak suretiyle şerh gerçekleştirilmiştir.⁶⁰

Şârih genellikle “قوله” diyerek şerhi sürdürse de bazen bunun yerine “أقول” (ben derim ki) ifadesini kullanır.⁶¹ Ayrıca önemli konulara dikkat çekmek amacıyla “إن قلت” (şöyle dersin) şeklinde de şerh yapıldığı görülmektedir.⁶² Bu hususlar şerhin üslubunu değiştirmemektedir.

Aynî'nin hadisleri şerh yönteminin “hadis usûlü açısından şerh metodu” ve “hadis metni açısından şerh metodu” olmak üzere iki temel başlık altında incelenmesi uygun bulunmuştur. Bundan maksat, şerh metodunun usul ve muhteva açısından incelenmesidir.

1/168; 3/54; 1/323; 2/20; 3/366; 1/591-592; 2/319; 3/433; 3/204.

56 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 41, 42-45, 46, 48, 48-49, 50, 93, 94, 120-121, 122, 123-124, 140, 151, 209; karşı. Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2009), 866, 882, 858, 122, 731, 401, 51, 1023, 858, 329, 827, 180, 358, 1150.

57 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 23 Naşirin mukaddimesi.

58 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 201 Naşirin notu.

59 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 165; karşı. Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî İbn Abdilber, *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb* (Ürdün: Dâru'l-a'lâm, 2002), 522-543; İzzeddîn İbnü'l-Esîr Ebü'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, t.y.), 4/87-117; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yusuf Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'ir-ricâl* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1983), 20/472-489; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Aḥmed b. 'Alî b. Muḥammed el-'Asḫalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyîzi's-Sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1995), 4/464-468.

60 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 113.

61 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 114.

62 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 280.

3. 1. Hadis Usûlü Bakımından Şerh Metodu

3. 1. 1. Hadis Tahrîci

el-Kelimi't-tayyib'teki hadislerin tahrîci yani kim tarafından rivayet edildiği genellikle müellif İbn Teymiyye tarafından zikredilmiştir. Şârih Aynî ise, eğer müellif tarafından hadis tahrîci yapılmadıysa rivayetin tahrîcini yapmaktadır.⁶³ Örneğin, hadis zikredildikten sonra eğer hadisin kaynağı belirtilmemişse Aynî şu şekilde hadisin kaynağını göstermektedir: “هذا الحديث رواه ابن السنن في كتابه” (İbnü's-Sünnî bu hadisi kitabında rivayet etmiştir).⁶⁴

Ayrıca Aynî, şerh içerisinde kendisinin zikrettiği hadislerin de tahrîcini yapar. Mesela, rivayeti aktarmadan önce, “ما روي في صحيح مسلم عن عائشة رضي الله عنها” (*Sahîh-i Müslim*'de Hz. Âişe'den rivayet edilmiştir) sözleriyle hadisin tahrîcini yaptığı anlaşılmaktadır.⁶⁵ Hadisleri şerh etmeden önce kaynaklarını zikretmesi, kendisi tarafından aktarılan rivayetlerin kaynaklarına işaret etmesi Aynî'nin rivayetlerin asıl kaynaklarına ehemmiyet verdiğini göstermektedir.

3. 1. 2. Sened Değerlendirmesi

Şerhte senedle ilgili incelemeler sınırlıdır. Yapılan sened değerlendirmelerinin büyük bir kısmının diğer muhaddislerden aktarılan yorumlara dayandığı, bazen de doğrudan şârih tarafından yapılmış yorumlar içerdiği görülmektedir.⁶⁶

Bu anlamda Aynî'nin senedle ilgili muhaddislerin değerlendirmelerine yer verdiği şu örneği zikretmek yerinde olacaktır. Buna göre Aynî “خرجه الترمذي” ifadesini şerh ederken şöyle der: “يعني خرجه في جامعه و لكنه ضعفه” (Yani Tirmizî bu hadisi *Camî*'sinde getirmiş, ancak tazîf etmiştir).⁶⁷

Aynî bizzat kendisi bir rivayeti sened yönünden değerlendireceği zaman, hadisi tahrîc ettikten sonra yorumunu belirtir. Örneğin rivayet zikredildikten sonra şu sözleri dile getirir: “روى هذا الحديث أبو داود في سننه عن عائشة باسناد صحيح” (Bu hadisi Ebû Dâvud *Sünen*'inde Hz. Âişe'den sahih isnadla rivayet etmiştir).⁶⁸

Görüldüğü gibi şerh içerisinde isnad analizleri, Aynî tarafından yapılan kısa değerlendirmeler ve muhaddislerden yapılan nakillerden ibarettir.

3. 1. 3. Râvî Biyografileri Hakkında Bilgi Sunması

Aynî, rivayetlerin metninde veya isnadında geçen şahısları, biyografilerini sunarak tanıtmaktadır. Tanıtacağı kişi sahabe ise, onun adını ve nisbesini, hareke işaretlerini, İslam'a giriş tarihini, hicretini, Hz. Peygamber (a.s) ile katıldığı gazveleri, rivayet ettiği hadis sayısını, müttefekun aleyh olan hadislerinin sayısını ya da Buhârî ve Müslim'in her biri tarafından tek olarak rivayet edilen hadislerinin sayısını belirtir. Ayrıca, sahabinin hadis rivayet ettiği ve kendisinden hadis rivayet eden kişileri, vefat tarihi, vefat yeri ve defnedildiği yerle ilgili bilgileri de ekleyerek biyografiyi tamamlar.⁶⁹

63 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 212, 349, 413.

64 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 228.

65 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 401.

66 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 405.

67 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 195.

68 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 405.

69 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 90-92.

Aynî, bazen bir sahabinin biyografisini sunarken, yukarıda belirtilen tüm özellikleri ayrıntılı olarak aktarmak yerine daha özet bir tanıtım yapmaktadır. Örneğin, Abdullah b. Hubeyb (r.a) isimli sahabiyi tanıtırken, sadece isminin hareke zabıtlarını, nisbesini, sahabi olduğunu ve kendisinden rivayette bulunan kişileri zikretmektedir.⁷⁰

Aynî, sahabi olmayan hadis ravilerinin hayatını anlatırken, detaylı bir biyografik inceleme sunar. Bu incelemede ravinin tam adını, aile ve memleket bağlantılarını, doğum yeri ve zamanını, ölüm tarihini, yaşını, ilim yolculuklarını, hocalarını ve öğrencilerini kapsamlı biçimde ele alır. Örnek olarak “خرج البخاري” ifadesindeki Buhârî'nin tanıtımı gösterilebilir.⁷¹

Bazı râvîlerin biyografileri ise kısa tutulmuştur. Örneğin Aynî, “خرجه الترمذي” sözünde Tirmizî'nin tam adını, nisbesini ve tahrîcte kastedilen eserini belirterek Tirmizî'yle ilgili bu kadar bilgi vermekle iktifa etmiştir.⁷²

Yaptığımız incelemeler doğrultusunda, Aynî'nin sahabî olan veya olmayan bir râvîyi tanıtırken uyguladığı prensiplerin, başka bir râvî için geçerli olmadığı görülmektedir. Örneğin, yukarıda belirttiğimiz gibi, Buhârî'nin biyografisini Tirmizî'nin biyografisinden daha kapsamlı ve ayrıntılı bir biçimde sunmuştur. Ayrıca, daha önce tanıtılmış bir râvî tekrar gündeme geldiğinde, “قد ذكره” (Zikri geride geçti) ifadesini kullanarak tekrar tanıtmaktan kaçınmaktadır.⁷³

3. 1. 4. İstişhad Olarak Rivayetler Nakletmesi

Aynî, şerh ettiği hadislerin anlam bakımından benzerlerini aktarmaya özen gösterir. Böylece, anlamca benzer olan bu rivayetleri farklı açılardan ele alarak ilgili hadisin kuvvet kazanmasını sağlar. Mesela Aynî, “قال انس رضي الله عنه ان رسول الله ص مر على صبيان يلعبون فسلم عليهم” (Hz. Enes buyurdu ki, Rasûlüllah (a.s) oyun oynayan çocukların yanına uğradı ve onlara selam verdi) hadisini anlam açısından teyit eden ve istişhad olarak şu üç hadisi zikreder:⁷⁴

Birincisi; “وفي رواية لمسلم عن انس ان رسول الله ص مر على صبيان يلعبون فسلم عليهم” (Müslim'in Hz. Enes'den (r.a) naklettiğine göre, Rasûlüllah (a.s) çocuklara uğradı ve onlara selam verdi)

İkincisi; “وفي سنن ابي داود و غيره باسناد الصحيحين عن انس ان النبي ص مر على غلمان يلعبون فسلم عليهم” (Ebû Dâvud'un Sünen'inde ve diğerlerinde Sahîhan'ın isnadıyla Hz. Enes'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (a.s) oyun oynarken çocukların yanına gitti ve onlara selam verdi)

Üçüncüsü; “وفي كتاب ابن السني وغيره قال: فقال: السلام عليكم يا صبيان” (İbnü's-Sünnî ve diğerlerinin eserlerinde geçtiğine göre râvî şöyle aktarmaktadır: Hz. Peygamber, "Esselâmü aleyküm ey çocuklar" buyurdu.)

3. 2. Metin (Muhteva) Bakımından Şerh Metodu

3. 2. 1. Bab Başlıklarındaki Manayı Açıklaması

Aynî, bab başlıklarının hangi manayı ifade ettiğini şerh eder. Bu metot özellikle muhtasar olan bab başlıklarının anlaşılması hususuna katkı sağlar. Misal olarak; “فصل في الحجامة” isimli bab baş-

70 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 128.

71 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 90.

72 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 53.

73 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 368.

74 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 483.

lığını şerh ederken Aynî şu ifadeleri kullanır: “Bu fasıl hacamat yapılırken söylenecek sözlerin beyanı hakkındadır.”⁷⁵ Yine bir başka yerde Aynî, “فصل في الحريق” isimli bab başlığını açıklarken şöyle der: “Bu fasıl yangın görüldüğünde söylenecek sözlerin beyanı hakkındadır.”⁷⁶

3. 2. 2. Ayetleri Tefsir Etmesi

el-Kelimi't-tayyib tanıtılırken ifade edildiği gibi, eserde hadisler zikredilmeden önce bazen ayetler verilmektedir. Aynî de bu ayetleri tefsir etmektedir. Örneğin Aynî, “وسبح بحمد ربك بالعشي والابكار” (Sabah akşam Rabbini hamd ile tesbih et) ayetini tefsir ederken şöyle der: “Bu ayet, Ğâfir suresinde yer almaktadır. Keşşâf sahibi, ‘Sabah ve akşamın, sabah ve ikinci namazlarını ifade ettiğini söyler. Şeyh Ebü'l-Leys ise, ‘Allah’ı sabahın ve gün sonunun başlangıcında dil ile hamd ederek tesbih et’ şeklinde açıklamaktadır.”⁷⁷

Ayrıca Aynî, ayetleri tefsir etmeye başlamadan önce, hangi sürede yer aldıklarını belirtir ve ardından tefsirine geçer. Kaynaklar bölümündeki tespitimizin yanı sıra yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere Aynî'nin ayetleri tefsir ederken Zemahşerî ve Semerkandî'nin tefsirlerinden sıkça faydalandığı görülmektedir.

Aynî, kimi zaman ayetlerin müellif tarafından zikredilme nedenlerini de açıklar. Mesela; “يا أيها الذين امنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم واشكروا لله”⁷⁸ (Ey iman edenler! Eğer ancak Allah’a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyilerinden yiye ve Allah’a şükredin) ayetinin akabinde şu açıklamayı yapar: “Şeyh (İbn Teymiyye) bu ayeti, yemekten sonra şükredilmesinin gerekliliğine hüccet olması için îrâd etmiştir.”⁷⁹

3. 2. 3. Hadislerin Ayetlerle Açıklanması

Rivayetlerde geçen kelimeleri ayetler ışığında izah etmeye ihtimam gösteren Aynî, böylece hadis ayet ilişkisini ortaya koymaya çalışır.

Mesela; Aynî, kabirlere uğranıldığında okunacaklarla ilgili rivayette geçen “إنا إن شاء الله بكم لاحقون” (İnşallah biz de size kavuşacağız) metnindeki “إنا إن شاء الله” sözünü “ولا تقولن لشيء إني فاعل ذلك غدا إلا أن يشاء الله”⁸⁰ (Hiçbir şey hususunda sakın yarın şöyle yapacağım deme. Ancak, Allah dilerse yapacağım de) ayetini getirerek açıklamıştır.⁸¹ Bir diğer örnekte ise; kıyamet gününde insanların isimleriyle çağrılacağı ile ilgili rivayette geçen “إنكم تدعون يوم القيامة باسمائكم...” (Kıyamet gününde isimlerinizle çağrılacaksınız...) metnini şerh ederken “يوم ندعوا كل أناس بأمامهم”⁸² (O gün bütün insanları kendi önderleriyle çağıracağız) ayetinden istifade ettiği görülmektedir.⁸³

75 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 540.

76 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 520.

77 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 121.

78 el-Bakara, 172.

79 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 457.

80 el-Kehf, 18/23-24.

81 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 400.

82 el-İsrâ, 17/71.

83 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 511.

3. 2. 4. Hadislerin İrâd Edilme Sebeplerini Belirtmesi

Aynî, hadisin metnini şerh etmeye başlamadan önce o hadisin müellif tarafından getirilme nedenini beyan eder. Ancak bunu her hadiste yapmadığı görülmektedir.⁸⁴ Örneğin Aynî; “Sizden biriniz aksırıp da, Allah’a hamd edince, ona rahmet dileyin. Eğer Allah’a hamd etmezse, rahmet dilemeyin” hadisinin müellif tarafından irâd sebebini şu şekilde izah eder: “Şeyh (İbn Teymiyye) bu rivayeti aksıran kişiye uyarı olması için zikretmiştir. Çünkü o (aksıran) Allah’a hamd etmediğinde, bunu duyan kimseye yerhamükellah demesi vacip olmaz.”⁸⁵

3. 2. 5. Hadisleri Hadislerle Açıklaması

Aynî, hadisleri hadislerle şerh etme yöntemini sıkça kullanır. Bununla birlikte hadislerdeki kelimelerin daha kolay bir biçimde anlaşılmasını sağlamış olur. Buna örnek olarak; yatağa girildiğinde okunacak dua ile ilgili rivayette geçen “و ما اظلت” (Gölgelediklerinin) ifadesini şerh ederken “إن في الجنة لشجرة يسير الراكب في ظلها مئة عام” (Cennette bir ağaç vardır ki, bir süvari onun gölgesinde yüz sene gider) hadisini kullanmaktadır.⁸⁶

Yine bir başka hadiste geçen “اشهد حملة عرشك” (Arşının taşıyıcılarına şehadet ederim) ifadelerini “فيكونون ثمانية انهم اليوم أربعة فاذا كان يوم القيامة ايدهم الله بأربعة آخرين” (Onlar (melekler) bugün dördtür. Kıyamet gününde ise Allah onları diğer bir dörtle kuvvetlendirir ve sekiz olurlar) rivayetiyle şerh eder.⁸⁷

3. 2. 6. Hadislerdeki Garip Kelimelerin İzah Edilmesi

Aynî (v. 855/1451), rivayetlerde yer alan anlamı zor anlaşılan garip kelimeleri açıklamaktadır. Bu açıklamaları yaparken, kaynaklar kısmında belirtildiği üzere, İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye* adlı eserinden yararlanmaktadır. Örneğin bir rivayette geçen “الارق” (Uyuyamama) kelimesini İbnü'l-Esîr'den (v. 606/1210) nakille şu şekilde açıklar: “Râ'nın fethasıyla, uykusuzluk, adamı uyku tutmadı. Bir hastalıktan dolayı uyuyamazsa Hemze'nin fethası ve Râ'nın kesresiyedir. Eğer alışkanlığından dolayı uyuyamazsa Hemze'nin zammesiyle 'ارق' denilir.”⁸⁸

3. 2. 7. Hadislerdeki Kelimleri Murâdifleriyle İzah Etmesi

Aynî, şerhinde hadislerdeki kelime ve cümlelerin anlamlarını açıklarken sıkça eş anlamlılarını kullanma yöntemine başvurur. Böylece, ele aldığı kelime ve cümlelerin anlamlarını daha anlaşılır kılar. Örneğin Aynî; bir hadiste geçen, “من اوى الى فراشه طاهرا” (Kim yatağına temiz olarak girerse) cümlesini, lafzı farklı ancak aynı manadaki “من دخل مضجعه على طهارة” cümlesiyle şerh eder.⁸⁹ Aynî, bir başka rivayette geçen “من لدنك” (Senin katından) kelimelerini aynı manadaki “من عندك” sözleriyle şerh ederek anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.⁹⁰

3. 2. 8. Hadislerin Şerhinde Şiir Kullanması

Aynî nadiren de olsa rivayetleri şerh ederken şiirden istifade eder. Bunu, özellikle Araplar arasındaki kullanımları göstermek amacıyla yaptığı görülür.

84 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 186-187.

85 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 494.

86 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 194.

87 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 145.

88 İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi garibi'l-hadîs ve'l-eser*, 1/40; Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 194.

89 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 189.

90 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 190.

Örnek vermek gerekirse Aynî; rüya ile ilgili bir hadiste geçen “الرؤيا من الله” (Rüya Allah'tandır) metnindeki rüya kelimesi ile hulm kelimesinin Arap dilinde aynı anlamda kullanıldığını ifade etmek için şu şiiri getirir:⁹¹

“رايت رؤيا ثم عبرتها و كنت للاحلام عابرا” (Bir rüya gördüm ve onu tabir ettim. Sonra rüya tabircisi oldum)

3. 2. 9. Hadis Metinlerini Arap Dili Yönünden İncelemesi

Aynî'nin bir dil âlimi olması, doğal olarak şerhine de yansımaktadır. Bu doğrultuda, hadis metinlerini hem nahiv hem de sarf açısından incelediği görülmektedir. Ancak, bu yöntemi tüm rivayetlerde tutarlı bir şekilde uyguladığı söylenemez.

Aynî'nin nahiv kurallarını kullanarak kelimeleri açıklamasına örnek olarak, bir rivayetin metninde geçen “كبيراً” kelimesi hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu kelime, mef'ûlü mutlak olarak mansûbdur; yani takdiri ‘أكبره كبيراً’ şeklindedir.”⁹²

Aynı bir başka hadiste geçen “كثيراً” kelimesi hakkında ise şunları dile getirir: “Hazfedilmiş mas-tarın sıfatı olmak üzere mensuptur. Yani (Takdiri) حمداً كثيراً şeklindedir.”⁹³

Aynî, sarf kurallarını kullanarak kelimeleri tahlil eder. Örneğin; bir rivayette geçen “والله أكبر” metnini sarf açısından incelerken şunları söyler: “Ekber lafzı, efal vezni üzere ve ismi tafdildir.”⁹⁴ Diğer örnekte ise; bir hadiste geçen “جلسائه” sözünü incelerken Aynî şunları zikreder: “نديم kelimesinin cemisinin كرم كرماء kelimesinin cemisinin كرماء olması gibi, جليس kelimesinin cemisi de جلساء kelimesidir.”⁹⁵

3. 2. 10. Hadislerdeki Kapalılıkları Açıklaması

Aynî, hadislerde bulunan zamirler ve ismi mevsuller gibi nereye râci olduğu tam olarak belirgin olmayan ifadeleri açıklamaya önem verir. Örneğin, cenneti tarif eden bir rivayette yer alan “أما قيعان” ifadesindeki zamirin cenneti işaret ettiğini ifade eder. Bir başka örnekte ise Aynî, hadiste geçen “قالوا” kelimesindeki zamirin merciinin sahabeler olduğunu zikrederek buradaki kapalılığı gidermiş olur.⁹⁶

3. 2. 11. Hadislerin Metnilerindeki Farklılıklara İşaret Etmesi

Aynî, hadisleri şerh ederken, ele aldığı rivayetlerin farklı lafız ve ziyadelerle nakledilen varyantlarına da sıklıkla işaret eder. Örneğin rükû'dan kalkılırken söylenecek sözlerle ilgili rivayette geçen “رَبَّنَا وَ لَكَ الْحَمْدُ” metninin, ayrıca, “اللهم ربنا و لك الحمد” şekillerinde de rivayet edildiğini belirterek ziyade ve farklılıklara dikkat çeker.⁹⁷

Yine bir hadisin sonunda geçen, “اللهم فقهه” (Allah'ım onu anlayışlı kıl) ifadesinin akabinde Aynî, ziyadeye işaret ederek şunları söyler: “Buhârî, “فقهه في الدين” (Onu dinde anlayışlı kıl) lafzını ziyade etmiştir.”⁹⁸

91 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 201.

92 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 112.

93 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 112.

94 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 102.

95 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 106.

96 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 53.

97 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 287.

98 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 547.

3. 2. 12. Hadislerin Fıkhî Hükümlerini Açıklaması

Aynî, fıkıh alanındaki birikimini ortaya koyarak bazı rivayetlerin fıkhî hükümlerine de yer verir. Fıkhî ihtilaflarda ise Hanefî mezhebine mensup olması dolayısıyla kendi mezhebinin görüşünü öne çıkardığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Aynî, müezzinliğin faziletine dair bir rivayeti açıklarken, imamlık ve müezzinliğin fazileti konusunda mezheplerin farklı görüşlerini sunar. Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ve öğrencilerinin, imamlığın müezzinliğe göre daha faziletli olduğunu benimsediklerini ifade eder. Diğer mezheplerin görüşlerini de ifade ettikten sonra, bunlar arasında daha sahih olanın Ebû Hanîfe'nin görüşü olduğunu, çünkü imametın Hz. Peygamber'in (a.s) vazifesi olduğunu söyler.⁹⁹

Diğer bir örnekte ise, fıkhî hükümlerin izah edilmesiyle ilgili olarak; “Rasûlüllah (a.s) rükû'dan başını kaldırıncı, 'سمع الله لمن حمده' der, sonra, ayakta iken, 'ربنا و لك الحمد' derdi” rivayetinden sonra Aynî şunları söyler: “Bazı âlimler bu hadisi imamın tesmî' ve tahmîdi cem etmesine delil olarak zikretmişlerdir. Bu, (İmam) Şafiî (v. 204/820), Ebû Yusuf (v. 182/798) ve (İmam) Muhammed'in (v. 189/805) görüşüdür. Ebû Hanîfe'ye göre ise, tesmî' ile yetinilir. Ebû Hanîfe bu görüşü, 'İmam حمده سمع الله لمن حمده dediği zaman siz de ربنا لك الحمد' deyin' hadisi ile delillendirir.”¹⁰⁰

3. 2. 13. Hadislerden Hükümler Çıkarması

Aynî bazı hadislerden fâideli hükümler çıkarır ve o hadislerden hangi hükümlerin elde edildiğini sıralar. Genellikle bunu şerhini yaptığı rivayetin son kısmında zikreder.

Örneğin; “لا يسمع مدى صوت المؤذن جن و لا انس و لا شيء الا شهد له يوم القيامة” (Müezzinin sesini duyan insan, cin ve hiçbir şey yoktur ki, kıyamet günü o müezzin lehine şahitlikte bulunmasın) rivayetinin şerhinin sonunda Aynî, “و استفيد من هذا الحديث فوائد” (Bu hadisten şu fâideler elde edilmiştir) başlığı altında şunları sıralar:¹⁰¹

- “Müezzinin gür sesli olması müstehaptır”
- “Cinler de insanlar gibi kıyamet gününde haşredileceklerdir. Ayrıca onlara da sevap ve azap vardır”
- “Bu hadis cinlerin varlığını inkar eden kişiye reddir”
- “Cansız varlıklar da, kıyamet gününde itaat ve isyan açısından insanların fiillerine şahitlik yapacaklardır”
- Başka bir örnekte ise; “يا بني سم الله و كل بيمينك و كل مما يليك” (Yavrucuğum Allah'ın ismini zikret, sağ elinle ve önünden ye) rivayetini şerh ettikten sonra Aynî der ki:¹⁰² “و استفيد من هذا الحديث فوائد” (Bu hadisten şu fâideler elde edilmiştir):
- “Yemekten önce besmele çekmek”
- “Sağ elle yemek”
- “Önünden yemek”

Böylece Aynî, rivayetlerden anlaşılan fâideleri sıralamak suretiyle, o hadisi okuyan kişinin ilgili rivayetten neleri öğrenmesi ve uygulaması gerektiğini belirtmiş olur.

99 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 239.

100 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 287-288.

101 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 238.

102 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 458.

3. 2. 14. Gerekli Görülen Yerlerin Tamamlanması

Aynî, şerh içerisinde bazen tamamlamayı gerekli gördüğü babların sonlarına, o babta eksik olarak gördüğü şeyleri eklemeye çalışır. Bu istidrak, yani eksik kalan yerlerin ikmal edilmesi çalışmasının iki farklı şekilde yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, “فصل في تنمة ادعية هذا الباب” başlığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu başlığın altına bir önceki bölümde bulunması gerekli görülen hadisler sıralanır. Böylelikle bir önceki babın konusu ikmal edilmiş olur. Burada sıralanan hadisler şerh edilmeyip sadece tahrîcleri yapılmaktadır.¹⁰³ Ayrıca yeni bir başlık açılarak yapılan tetimme bu örnekle sınırlıdır. Yani bunun dışında, şerhin bir başka bölümünde, yeni bir bab açılarak tetimme yapıldığı görülmez.

İkmal çalışmasının ikincisi ise “و مما يناسب هذا الباب ابواب” gibi ifadelerle yapılmaktadır.¹⁰⁴ Örneğin, bir babın şerhi bittikten sonra “bu bab için uygun konulardandır” şeklinde bir yan başlığa yer verilir ve o bölüme dair hadis ve meseleler serdedilir.¹⁰⁵ Bu şekilde o baba ilaveler yapılarak ikmali tamamlanmış olur. Bu türden ilaveler 4 yerde yapılmıştır.¹⁰⁶

Görüldüğü üzere, şerhe istidrak türünde yapılan bu eklemeler, eserin özgünlüğünü olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca, hadislerin şerhi sırasında aynı içerikteki farklı rivayetlerin sıkça zikredilmesiyle şerhin daha da zenginleştirildiği görülmektedir.

4. el-Alemü'l-heyrib'in Aynî'nin Diğer Hadis Şerhlerine Göre Konumu

Aynî, ikinci hadis şerhi çalışmasını tamamlayamadığı Ebû Dâvud'un *es-Sünen*'i üzerine gerçekleştirmiştir.¹⁰⁷ Daha sonra yaklaşık 27 yıl süren yoğun bir emeğin neticesinde Buhârî'nin *es-Sahîh*'ine dair şerhini tamamlamıştır.¹⁰⁸ Aynî'nin *el-Alemü'l-Heyyib* adlı eseri ile Ebû Dâvud'un *es-Sünen*'i ve Buhârî'nin *es-Sahîh*'i üzerine yaptığı şerh çalışmaları arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Söz konusu farklılıklar bazı örnekler üzerinden kısaca ele alınacaktır.

Aynî'nin *el-Alemü'l-Heyyib* adlı eseriyle, *es-Sünen* ve *es-Sahîh* üzerine yazdığı şerhler karşılaştırıldığında, senetle ilgili açıklamaların *es-Sünen* ve *es-Sahîh* şerhlerinde daha kapsamlı ve ayrıntılı olduğu görülmektedir. Nitekim Aynî, *el-Alemü'l-Heyyib* şerhinde senetle ilgili açıklamalarda daha çok sahabe ravisinin biyografisini sunmak ve hadislerin tahrîcini yapmakla yetinmiştir.¹⁰⁹ Buna karşılık *es-Sünen* şerhinde senetteki ravilerin tek tek incelendiği dikkati çekmektedir.¹¹⁰ Ayrıca *es-Sahîh* şerhi tetkik edildiğinde, bu hususun “ذكر رجاله” başlığı altında daha detaylı bir şekilde ele alındığı anlaşılmaktadır.¹¹¹ Bu farklılığın iki temel sebebi olabilir. Birincisi, *el-Kelimi't-Tayyib*'in isnadsız rivayetlere dayalı, yalnızca sahabe ravisinin zikredildiği hadisleri içeren bir eser olmasıdır. İkincisi ise Aynî'nin hadis ilmine dair birikiminin henüz tam anlamıyla olgunlaşmadığı bir dönemde *el-Alemü'l-Heyyib*'i yazmasıdır. Bu bağlamda, *el-Alemü'l-Heyyib*'de Aynî'nin hadis metodolojisi ve ilmî birikiminin tam anlamıyla ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir.¹¹²

103 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 383-386.

104 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 453.

105 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 453-455.

106 Aynî, *el-Alemü'l-heyrib*, 453, 467, 485, 516.

107 Sâlih Yusuf Ma'tuk, *Bedrüddîn el-Aynî ve eseruhû fî ilmi'l-hadis*, (Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1987), 184.

108 Ma'tuk, *Bedrüddîn el-Aynî ve eseruhû fî ilmi'l-hadis*, 210.

109 İlgili örnekler şerh metodunun ele alındığı kısımda bulunmaktadır.

110 Aynî, *Şerhu süneni Ebî Dâvud*, thk. Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrahim el-Mısrî, (Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1999), 2/481.

111 Aynî, *'Umdetü'kârî şerhi sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-fıkr, t.y.), 5/117.

112 Ma'tuk, *Bedrüddîn el-Aynî ve eseruhû fî ilmi'l-hadis*, 185.

Aynî, *el-Alemü'l-Heyyib*'te Hanefî mezhebinin görüşlerine yer vermekle birlikte, bu durum diğer şerhlerindeki kadar yoğun değildir. Örneğin, "Nidâyı (ezanı) işittiğinizde müezzine icabet edin"¹¹³ rivayeti bağlamında, müezzine icabet etmenin sünnet olduğunu ifade etmekle yetinmiştir.¹¹⁴

Benzer rivayetlerle ilgili olarak, Aynî *es-Sünen* ve *es-Sahîh* şerhlerinde müezzine icabetin vacip olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁵ Ayrıca, *es-Sahîh* şerhinde vacip hükmünü zikretmesinin yanı sıra, bu görüşün Hanefî mezhebine ait olduğunu belirtmiş ve diğer mezheplerin bu konudaki görüşlerini de açıklamıştır.¹¹⁶ Bu durum Aynî'nin şerhlerindeki gelişimi göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Netice olarak Aynî'nin *el-Alemü'l-heyyib* şerhi *es-Sünen* ve *es-Sahîh* şerhlerine göre başlangıç konumunda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şu sözler bu hususu teyit etmektedir: "Aynî'nin ilk şerhi *el-Alemü'l-heyyib fi şerhi'l-Kelimi't-tayyib* ile son şerhi Buhârî'nin *Sahîh*'iyle arasındaki farkı, hoca ile öğrenci arasındaki fark gibidir."¹¹⁷

Sonuç

İbn Teymiyye'nin, dua ve zikir içerikli muhtasar eseri *el-Kelimü't-tayyib*'in Hanefî fakihî, muhad-dis, tarihçi ve dil alimi Bedrüddîn el-Aynî tarafından قولہ üslubuyla yapılan *el-Alemü'l-heyyib fi şerhi'l-Kelimi't-tayyib* adlı şerhi hadis edebiyatında müstakil konulu hadis edebiyatında ezkâr türü eserler içerisinde değerlendirilmektedir. Aynî, *el-Kelimü't-tayyib*'i şerh ederken hadis, tefsir ve ricâl gibi birçok farklı kaynaktan istifade etmiştir. Aynî'nin şerhindeki kaynak kullanımının zengin olduğu, kullandığı kaynaklardaki nakillerinin ekseriyetle isabetli olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda kaynaklarının çoğunluğunun hadis eserlerinden oluştuğu görülmektedir. İbnü's-Sünnî'nin *Amelü'l-yevm ve'l-leyle*, Ebû Dâvud'un *es-Sünen*, Buhârî ve Müslim'in *es-Sahîh* isimli eserleri Aynî'nin en çok başvurduğu hadis kaynakları arasında yer almaktadır. Bu durum, Aynî'nin hadis şerh faaliyetlerinde tek bir kaynakla yetinmediğini ortaya koymaktadır. Aynî, müstakil olarak kaleme alınmış ezkâr türü eserlerden yararlandığı gibi, Kütüb-i Sitte'de yer alan eserlerin zikir ve dua ile ilgili bölümlerinden de faydalanmıştır.

Tespit edildiği üzere, Aynî'nin *el-Alemü'l-heyyib fi şerhi'l-Kelimi't-tayyib* adlı eserinde isnaddan ziyade metin şerhine ağırlık verdiği anlaşılmaktadır. Senedle ilgili değerlendirmelerin sınırlı olduğu müşahede edilmektedir. Aynî'nin şerhinde ağırlıklı olarak metne yoğunlaşmasının, bu eseri şerh etmesini talep eden kişilerin beklentilerine uygun hareket etme amacı taşıdığı düşünülebilir. Ayrıca, Aynî'nin şerhte benimsediği yöntemini eserin tamamında aynı süreklilikte uygulamadığı anlaşılmaktadır. Zira eserin sonlarına doğru, şerh metodundaki bazı uygulamaları terk ettiği görülmüştür. Bununla birlikte, bu çalışmanın Aynî'nin ilk şerhi ve telifi olmasından kaynaklanan eksiklikler olabileceği göz ardı edilmemelidir. Zira bu şerh Aynî'nin *es-Sünen* ve *es-Sahîh* şerhleriyle karşılaştırıldığında ibtidâî bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan, *el-Kelimü't-tayyib* şerhinde Aynî'nin ortaya koyduğu bazı dikkat çekici özellikler bulunmaktadır. Bunlar arasında, kapalı noktaları açıklığa kavuşturması, anlaşılması zor kelimeleri izah etmesi, Hanefî olması sebebiyle fikhî değerlendirmelerinde mezhep görüşünü tercih

113 Ebû Dâvud, "Salât", 36.

114 Aynî, *el-Alemü'l-heyyib*, 242.

115 Aynî, *Şerhu süneni Ebû Dâvud*, 2/482; Aynî, *'Umdetü'kâri şerhi sahîhi'l-Buhârî*, 5/117.

116 Aynî, *'Umdetü'kâri şerhi sahîhi'l-Buhârî*, 5/117-118.

117 Ma'tuk, *Bedrüddîn el-Aynî ve eseruhû fi ilmi'l-hadis*, 174.

etmesi, Arap diline vukûfiyetinden dolayı hadis metnini sarf ve nahiv açısından detaylı olarak incelemesi, râvîlerin kimlik bilgilerini vermesi ve hadisleri diğer hadislerle mukayese etmesi yer almaktadır. Bu özellikleri nedeniyle, *el-Alemü'l-heyrib fî şerhi'l-Kelimi't-tayyib* eserinin şerhçilik açısından önemli yönlerinin olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, müteahhirûn Selefliğin önde gelen temsilcilerinden İbn Teymiyye'nin *el-Kelimü't-Tayyib* adlı eserine, Bedrüddîn el-Aynî tarafından *el-Alemü'l-Heyyib fî Şerhi'l-Kelimü't-Tayyib* adıyla yazılan şerh, ezkâr türündeki rivayetlerin Hanefî perspektifiyle yorumlanmasını sağlaması bakımından literatüre önemli ve özgün bir katkı sunmuştur.

Kaynakça

- Apaydın, H. Yunus. "İbn Kayyim el-Cevziyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/109-123. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yûsuf b. Mahmud. *el-Alemü'l-heyyib fi şerhi'l-Kelimi't-tayyib*, thk. Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrahim el-Mısrî. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2000.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yûsuf b. Mahmud. Şerhu süneni Ebî Dâvud, thk. Ebû'l-Münzir Hâlid b. İbrahim el-Mısrî, Riyâd: Mektebetü'r-rüşd, 1999.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmud b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin b. Yûsuf b. Mahmud., *'Umdetü'kâri şerhi sahihi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Başaran, Selman. "el-Ezkâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/66. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Beyhaqî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. 'Alî el-Hüsrevcirdî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dâru İbn-i Kesîr, 2002.
- Çelebi, Kâtib. *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1941.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009.
- Hattâbî, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed. *Meâlimü's-sünen*. thk. Muhammed Râgıb et-Tabbâh. Halep: el-Matbaatü'l-ilmiyye, 1932.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Abdilber el-Kurtubî en-Nemerî. *el-İstîâb fi ma'rifeti'l-ashâb*. Ürdün: Dâru'l-a'lâm, 2002.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Asşalânî. *el-İsâbe fi temyîzi's-Sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1995.
- İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. el-Cevziyye. *el-Vâbilü's-sayyib ve râfiu'l-Kelimi't-tayyib*. thk. Abdurrahman b. Hasan b. Kâid. Mekke: Dâru âlemi'l-fevâid, 1425.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Çazvînî. *es-Sünen*. y.y. : Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, t.y.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed b Mükerrerem b Ali el-Ensârî İbn. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, ts. <http://ktp.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=99653&wKitaplar=lisan&wYazarlar=ibn+manzur>
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Tâhir Ahmed az-Zâvî - Mahmud Muhammed et-Tanâhî. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, t.y.
- İbnü's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî. *Ameliü'l-yevm ve'l-leyle*. thk. Beşir Muhammed Uyûn. Dımaşk: Mektebetü dâri'l-bünyân, 1987.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Kelimi't-tayyib*, thk. Nâsirüddîn Elbânî Riyad: Mektebetü'l-meârif li'neşr ve't-tevzî', 2001.

- İzzeddîn İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzeddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-Sahâbe*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.
- Sâlih Yusuf Ma'tuk, *Bedreddîn el-Aynî ve eseruhû fî ilmi'l-hadis*, Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1987.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yusuf. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1983.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *es-Sahîh*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.
- Mütercim Asım Efendi, Seyyid Ahmet Âsım. *Kamus tercümesi*. İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1305. <http://ktp.isam.org.tr/detayzt.php?navdil=tr&idno=85316&wKitaplar=kamus&wYazarlar=m%C3%BC-tercim+as%C4%B1m>
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Ezkâr*. thk. Abdülkâdir el-Arnâvut. Dimaşk: Dâru'l-mellâh li't-tibâ'a ve'n-neşr, 1971.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Sahîh-i Müslim bi şerhi'n-Nevevî*. y.y.: Müessesetü Kurtuba, 1994.
- Ömer, Abdülhamit. *Mu'cemü'l-lugati'l-'arabiyyeti'l-muâsıra*. Kahire: Âlimü'l-kütüb, 2008.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Davu'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1992.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim. *Bahrü'l-ulûm*. thk. Ali Muhammed Muavvad. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1993.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücâhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2009.
- Ziriklî, Ebü Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-ilmi'l-melâyîn, 2002.